

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ
ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΕΩΝ**
Σταδίου 24, 105 64 Αθήνα
Τηλ. 331 2253, 331 0022
Fax: 33 120 33
Email: itep@otenet.gr
URL: <http://www.itep.gr>

Αθήνα, 10 Δεκεμβρίου 2003

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

Η ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΕΠΑΝΕΚΤΙΜΗΣΗ

1. Η παρούσα μελέτη δεν αποτελεί συνέχεια της προ 15 ετών προσπάθειας “μετρήσεως” της παραοικονομίας, η οποία είχε χρησιμοποιήσει ως μέθοδο υπολογισμού την εθνικολογιστική μέθοδο αντικειμενικού προσδιορισμού του μεγέθους του εγχωρίου προϊόντος. Αντιθέτως. Συνιστά αμφισβήτηση της εγκυρότητας των αποτελεσμάτων των εμμέσων μεθόδων, καθ’ όσον τουλάχιστον αφορά στις εφαρμογές αυτών στην χώρα μας.
2. Αφορμή προς τούτο έδωσε η προσφάτως δημοσιευθείσα μελέτη του IOBE εκπονηθείσα υπό των Ν. Τάτσου και Συνεργατών, στην οποία εμπεριέχεται και εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας στην Ελλάδα. Για το έτος 1984 το μέγεθος της οικονομίας εκτιμάται σε 33,6%, έναντι προγενέστερης εκτιμήσεως για το ίδιο έτος και με την ίδια μέθοδο 27,8%. Η εκτίμηση, ωστόσο, των Ν. Τάτσου-Συνεργατών έγινε με το επίσημο ΑΕΠ αναθεωρημένο κατά 23,4%. Η αδικαιολόγητη αυτή διάσταση μεταξύ εκτιμήσεων με την αυτή μέθοδο, δεδομένης και της προς τα άνω αναθεωρήσεως του ΑΕΠ (ενσωμάτωση παραοικονομίας), επικουρούμενη και από την μακροπρόθεσμη ανοδική τάση του προκύπτοντος ποσοστού της παραοικονομίας παρέσχε επαρκές *a priori* έρεισμα αμφισβήτησεως της αξιοπιστίας του χρησιμοποιουμένου υποδείγματος.
3. Είναι, πράγματι, άκρως απίθανο μετά την αναθεώρηση προς τα άνω του ΑΕΠ να παραμένει στατιστικώς διαφεύγουσα οικονομική δραστηριότητα υπερβαίνουσα το 15%. Προς την άποψη αυτή ευθυγραμμίζονται και οι αξιολογικές κρίσεις συναδέλφων, συστηματικών μελετητών της ελληνικής οικονομίας. Υπάρχουν, τω όντι, σοβαροί λόγοι απορρίψεως του ευρήματος ότι το ποσοστό της παραοικονομίας στην Ελλάδα αυξάνεται διαχρονικώς.
 - (α) Στην οικονομία συντελούνται διαρθρωτικές αλλαγές, οι οποίες περιορίζουν σημαντικώς τόσο την φοροδιαφυγή όσο και την μη στατιστική καταγραφή της οικονομικής δραστηριότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί, εν προκειμένω, η αυξανόμενη ποσοτικώς σημασία των μεγάλων καταστημάτων στον κλάδο του εμπόριου.
 - (β) Μπορεί η δημόσια διοίκηση να έχει διολισθήσει σε κατώτερες βαθμίδες της κλίμακας που μετρεί την αποτελεσματικότητα, ωστόσο, αυτό αφορά περισσότερο στην εξυπηρέτηση του πολίτη και των επιχειρήσεων, λόγω αδρανείας ή πονηρίας των

εντεταγμένων υπαλλήλων και ολιγότερο σε καταστρατηγήσεις του είδους που καθιστούν τις στατιστικές καταγραφές ακατάλληλες πηγές πληροφόρησης.

- (γ) Η εισαγωγή των συστημάτων πληροφορικής στο δημόσιο, και ιδιαιτέρως στις φορολογικές υπηρεσίες, έχει αυξήσει τις πιθανότητες εντοπισμού των παρανομούντων και έχουν αντιστοίχως αυξήσει το ποσοστό στατιστικής καταγραφής των οικονομικών συναλλαγών.
- (δ) Είναι λογικώς ακατανόητο να δεχθεί κανείς μια κατάσταση, όπως αυτή που περιγράφουν τα αποτελέσματα των οικονομετρικών υποδειγμάτων, σύμφωνα με τα οποία η παραοικονομία αναπτύσσεται διαχρονικώς ταχύτερα από την επίσημη οικονομία, και μάλιστα με τρόπο που να μπορεί κανείς να διαγνώσει ότι με την πάροδο ολίγων σχετικών δεκαετιών η παραοικονομία θα είναι τόσο μεγάλη όσο και η επίσημη οικονομία!
4. Προς θεμελίωση της *a priori* κρίσεως για αξιοπιστία του συγκεκριμένου υποδείγματος, αλλά και των λοιπών συναφών, στα οποία εισέρχεται το μέγεθος του επισήμου ΑΕΠ ως προσδιοριστικός παράγων του ποσοστού της παραοικονομίας, έγινε κατ' αρχάς επανεκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας με βάση τις έρευνες των οικογενειακών προϋπολογισμών. Πράγματι, το 27,6% για την παραοικονομία με βάση την εκτίμηση Κανελλόπουλου, περιορίσθηκε σε 13,3% (1982) και το 34,6% σε 14,7% (1988). Το πλέον ενδιαφέρον εύρημα, ωστόσο, είναι η προκύπτουσα ένδειξη για απουσία ανοδικής τάσεως του μεγέθους της παραοικονομίας διαχρονικώς. Διότι, βασικώς, καθρεπτίζει τους διαρθρωτικούς και θεσμικούς λόγους που τείνουν διαχρονικώς να δημιουργούν περιορισμούς στην αύξηση του ποσοστού της παραοικονομίας.
5. Πρέπει να επισημανθεί, ότι η μεγάλη διάσταση μεταξύ των ευρημάτων των Βαβούρα-Συνεργατών και εκείνων των Τάσου-Συνεργατών, έπρεπε να είχε οδηγήσει τους τελευταίους σε απόρριψη ή αμφισβήτηση του υποδείγματος που χρησιμοποίησαν. Είναι δε απορίας άξιον, γιατί δεν αξιοποίησαν την εν λόγω ευκαιρία. Διότι και οι δύο μελετητικές ομάδες χρησιμοποίησαν την ίδια βασικώς χρονική περίοδο, και, επομένως, το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της οικονομίας, το επίπεδο φορολογικής ηθικής και διαφθοράς, καθώς και ο βαθμός αποτελεσματικότητας της δημοσίας διοικήσεως ταυτίζονται στα αντίστοιχα δείγματα. Το μόνον διαφοροποιούν γνώρισμα είναι το μέγεθος του επισήμου ΑΕΠ. Η αναθεωρημένη, όμως, έκδοση των εισοδηματικών μεταβλητών, υπό καθαρώς αριθμητική θεώρηση έπρεπε να οδηγήσει σε μειωμένη παραοικονομία. Υπό οικονομική έννοια, εξάλλου, οι διαρθρωτικές αλλαγές θα ανέμενε κανείς να μειώσουν μάλλον, παρά να αυξήσουν την παραοικονομία. Κατ' ουσίαν, οι μελετητές δέχονται ότι η προγενέστερη εκτίμηση με το ίδιο υπόδειγμα είχε υπεκτιμήσει την παραοικονομία κατά 60%. Πράγματι, αν το υπόδειγμα ήταν αξιόπιστο θα έπρεπε με βάση τα μη αναθεωρημένα στοιχεία να είχε δώσει μέγεθος παραοικονομίας για το δείγμα 1958-78 της τάξεως του 60%, ενόψει των εκτιμήσεων των Βαβούρα-Συνεργατών, και αντιστρόφως· η μελέτη των Τ-Σ θα έπρεπε να είχε δώσει εκτίμηση της παραοικονομίας της τάξεως του 15% με βάση τα αναθεωρημένα στοιχεία, ενόψει των αποτελεσμάτων της μελέτης των Βαβούρα-Συνεργατών.
6. Υπάρχει ισχυρή θεωρητική βάση αμφισβήτησεως του συγκεκριμένου υποδείγματος ως καταλλήλου μεθόδου εκτιμήσεως του μεγέθους της παραοικονομίας. Ωστόσο, πειστικότερη προσέγγιση είναι εν προκειμένω η εμπειρική. Για να καταδείξομε την ακαταλληλότητα της χρησιμοποιηθείσας μεθόδου εκτιμήσεως του μεγέθους της παραοικονομίας από το IOBE κάναμε την εξής απλή σκέψη. Αν πράγματι το υπόδειγμα είναι κατάλληλο, τότε αν δεν υπάρχει παραοικονομία οι εκτιμήσεις πρέπει να δείχνουν ταύτιση της οικονομίας όπως μετρείται από τις αρμόδιες υπηρεσίες με το μέγεθος που δείχνει το υπόδειγμα, δηλ. παραοικονομία ίση με το μηδέν. Για το σκοπό αυτό έγινε εκτίμηση των παραμέτρων του υποδείγματος με την παραδοχή

μηδενικής παραοικονομίας. Το μέγεθος της παραοικονομίας που προέκυψε ήταν μεγαλύτερο από το μέγεθος της μελέτης του IOBE. Συγκεκριμένως, για το 1997 εκτιμήσαμε μέγεθος παραοικονομίας ίσο με 58% του επίσημου ΑΕΠ – από μια οικονομία η οποία εξ ορισμού δεν έχει παραοικονομία – σε σύγκριση με 36,7% της μελέτης του IOBE.

7. Είναι προφανές, ότι υπάρχει πρόβλημα σοβαρό με το συγκεκριμένο υπόδειγμα, το οποίο οι μελετητές θα είχαν εντοπίσει και θα είχαν αποφύγει τη δημοσίευση αριθμών που και με την λογική συγκρούονται αλλά και με τις συγκεκριμένες εμπειρίες από την εφαρμογή του στην ελληνική πραγματικότητα. Πράγματι, έλεγχος ευαισθησίας έδειξε ότι μικρή μεταβολή του μεγέθους της εισοδηματικής ελαστικότητας, π.χ. από 0,80 σε 0,75 αυξάνει το μέγεθος της παραοικονομίας από 39,5% σε 300%. Για ελαστικότητα πλησίον της μονάδος που προκύπτει από σχετικές μελέτες για την ελληνική περίπτωση η εκτιμώμενη παραοικονομία γίνεται μηδενική.
8. Το συμπέρασμα, ότι το μέγεθος της παραοικονομίας, δηλ. της μη στατιστικώς καταγραφόμενης οικονομικής δραστηριότητας, είναι πολύ μικρότερο συγκριτικά **με το επικίνδυνο μήνυμα που πέρασε στην κοινωνία και την κυβέρνηση** η πρόσφατη μελέτη του IOBE, δεν αποτελεί μήνυμα εφησυχασμού. Διότι, για λόγους που έχουν επαρκώς αναλυθεί, η φοροδιαφυγή είναι πιθανόν να είναι μεγαλύτερη από την μη στατιστικώς καταγραφόμενη οικονομική δραστηριότητα. Η σύλληψη δε ενός σημαντικού τμήματος αυτής είναι βέβαιον ότι θα βοηθήσει στη διαμόρφωση προϋποθέσεως – όχι κύριας, εν πάση περιπτώσει – για μείωση των φορολογικών συντελεστών, ενώ παράλληλα θα βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα των αντιστοίχων προϊόντων της επίσημης οικονομίας. Είναι δε αναγκαία η μείωση των συντελεστών φορολογίας του εισοδήματος και της αποταμιεύσεως, φυσικών και νομικών προσώπων, ως κινήτρου επιταχύνσεως του ρυθμού οικονομικής αναπτύξεως.
Στα όσα κατά καιρούς έχουν προταθεί για την καταπολέμηση του φαινομένου της παραοικονομίας πρέπει να προστεθούν με έμφαση τα ακόλουθα:

- (α) Τα σοβαρότερα αίτια της παραοικονομίας είναι η ανοχή του καταναλωτή και η απουσία αρκούντως αυστηρού κατασταλτικού μηχανισμού. Η καταπολέμηση της ανοχής του καταναλωτή, που κατά τη γνώμη μου είναι το κύριο αίτιο, είναι το ευχερέστερο των πραγμάτων και, παρά ταύτα, παραμένει το αίτιο αυτό εν πλήρει ασυλία. Η αφαίρεση αδείας ασκήσεως επαγγέλματος ή επιχειρήσεως, το κλείσιμο του καταστήματος, της βιοτεχνίας, του συνεργείου κ.ο.κ. θα είχαν καταλυτική επίπτωση στην βούληση για συμμετοχή στην παραοικονομία.
- (β) Σημαντική θα ήταν, εκτιμούμε, και η αντιμετώπιση των επιδοτούμενων ανέργων από απόψεως προϋποθέσεων, ελέγχου καταστάσεως ανεργίας κ.ο.κ. Έχει ποτέ άραγε ελεγχθεί επιδοτούμενος άνεργος αν παράλληλα εργάζεται ή όχι; Έχει γίνει, έστω και μία, δειγματοληπτική έρευνα για να φωτίσει το ζήτημα αυτό;
- (γ) Όπως και να έχουν τα πράγματα, η σχετική αύξηση της εμμέσου φορολογίας και η σχετική μείωση της αμέσου με ταυτόχρονη μείωση του συνολικού μέσου φορολογικού συντελεστή, θα προσέδιδε αναπτυξιακή δυναμική στο οικονομικό σύστημα, που είναι το ζητούμενο· θα απορροφούσε ανέργους και θα περιορίζε τις δυνατότητες επεκτάσεως της παραοικονομίας, στο πλαίσιο ενός συστήματος που θα εξηναγκάζετο να λειτουργεί χωρίς ανοχές, χωρίς περιττές διοικητικές πολυπλοκότητες, αλλά με το φόβο του νόμου· φόβο ο οποίος δεν έχει υποκατάστατα.

Πρέπει, πάντως, να παρατηρηθεί ότι η μείωση της φορολογίας, για λόγους δικαιοσύνης και αναπτυξιακής ενδυναμώσεως του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας της οικονομίας, είναι αναμφισβητήτως απαραίτητη. Εντούτοις, ως καίριο μέτρο περιορισμού της

παραοικονομίας και φοροδιαφυγής δεν είναι πρωτεύουσας σημασίας. Η θεωρητική συζήτηση περί του ζητήματος κόστους-ωφελείας από την σύλληψη ή μη του παραοικονομούντος δεν έχει το πρακτικό αντίκρισμα που η θεωρητική ανάλυση υπονοεί. Μεταξύ άλλων η δυνατότητα αντιμετώπισης, από τον πιθανώς διωχθησόμενο, του ζητήματος που ενδεχομένως θα ανακύψει είναι μεγάλη, ενώ πάντοτε υπάρχει η αυταπάτη περί μη εντοπισμού. Εξάλλου, οι υπάρχουσες ενδείξεις από εμπειρικές έρευνες υπογραμμίζουν ότι η αποτελεσματικότητα της Δημόσιας Διοικήσεως, ειδικότερα δε των ελεγκτικών και εποπτικών αρχών και η έκταση της διαφθοράς διαδραματίζουν πολύ σημαντικότερο ρόλο ως αίτια της παραοικονομίας, συγκρινόμενα με το φορολογικό βάρος.

9. Το φυσικώς εγειρόμενο ερώτημα είναι ποιο είναι, τέλος πάντων, το πιθανό μέγεθος της παραοικονομίας στην χώρα μας. Στο ερώτημα αυτό απαντώ, σχεδόν δογματικά, ότι μόνον μια γνήσια εθνικολογιστική προσέγγιση θα μπορούσε να δώσει απάντηση με αποδεκτό βαθμό αξιοπιστίας. Η κλαδική προσέγγιση, με βάση τουλάχιστον την προσωπική μου εμπειρία, είναι η μόνη αξιόπιστη οδός προσεγγίσεως στη διάσταση “μέγεθος”, αλλά και χρήσιμος στη διάσταση “πολιτική”. Ενόψει της κλαδικής προσεγγίσεως που εγκαινίασε η δική μου μελέτη το 1987 και της συντελεσθείσας αναθεωρήσεως του επίσημου ΑΕΠ κατά (+) 23,4% και σταθμίσεως των θετικών και αρνητικών για την παραοικονομία παραγόντων, που έκαναν την εμφάνισή τους μετά το εν λόγω έτος, αξιολογώ ότι είναι πολύ λίγο πιθανό η παραοικονομία στην Ελλάδα να υπερβαίνει σήμερα το 15% του επίσημου ΑΕΠ· είναι δε απίθανο το εν λόγω ποσοστό να βαίνει αυξανόμενο. Ερωτάται σχετικώς: σκέφτηκαν ποτέ όσοι κατά καιρούς αναφέρονται στην παραοικονομία με τάση εντυπωσιασμού μέσω της υπερβολής, ότι για να παραχθεί 35-40% περισσότερο ΑΕΠ παρ’ όσον μετρείται, θα έπρεπε να απασχολείται εργατικό δυναμικό της τάξεως του 1.500.000 ατόμων, εργαζόμενο με μέσο χρόνο εργασίας, όσον και οι εργαζόμενοι στην επίσημη οικονομία και παράγον με παραγωγικότητα ίση με την επίσημως καταγεγραμμένη;

Εν είδει επιλόγου:

- (i) Η παρούσα εργασία δεν είχε σκοπό να αξιολογήσει και κρίνει συγκεκριμένη μελέτη, η οποία εν πάση περιπτώσει εμπλουτίζει την ελληνική βιβλιογραφία. Σκοπός ήταν να διατυπωθεί αντίρρηση σε τέτοιου είδους μεθοδολογικές προσεγγίσεις, λόγω των μεγάλων κινδύνων που εγκλείουν για την οικονομική πολιτική.
- (ii) Η επιστημονική έρευνα πρέπει να είναι ελεύθερη, χωρίς περιορισμούς και σκοπιμότητες όσον αφορά στις επιλογές του μεμονωμένου ερευνητή. Όταν, όμως, πρόκειται να χρησιμοποιηθούν κοινωνικοί πόροι με συγκεκριμένο αντικείμενο έρευνας, αναποφεύκτως ανακύπτει ζήτημα επιλογής προσεγγίσεως. Επιλογής της προσεγγίσεως εκείνης που θα υπηρετούσε κατά τον καλύτερο τρόπο τον σκοπό της έρευνας. Εν προκειμένω, ακραδάντως πιστεύω ότι η πλέον προσοδοφόρος μέθοδος είναι η εθνικολογιστική. Οι υπηρεσίες που εκτιμούν τα εθνικολογιστικά μεγέθη διαθέτουν την γνώση (μεθοδολογία), την πείρα και την οργάνωση, καταλλήλως ενισχυόμενες, να προσεγγίσουν τα σοβαρό αυτό πρόβλημα και μάλιστα σε περιοδική βάση, π.χ. ανά πενταετία, προσαρμόζοντας αναλόγως τα εθνικολογιστικά μεγέθη. Η προσέγγιση αυτή είναι η μόνη που μπορεί να οριοθετήσει κλαδικώς το μέγεθος της παραοικονομίας και να φωτίσει τις ενδεδειγμένες προσεγγίσεις για την βαθμιαία απάλειψη του φαινομένου. Οι γενικές αναφορές στο μέγεθος της παραοικονομίας εμπεριέχουν κινδύνους διότι ενδέχεται να προσανατολίσουν εσφαλμένως την πολιτική καταπολεμήσεως.

(iii) Ασφαλώς, η αναθεώρηση των εθνικών λογαριασμών δεν έκλεισε το ζήτημα μετρήσεως της παραοικονομίας. Υπάρχουν κλάδοι και υποκλάδοι οικονομικής δραστηριότητας, στους οποίους δεν ήταν προς το παρόν εφικτόν να εισέλθει. Το προϊόν των κλάδων αυτών, όμως, δεν είναι πιθανόν να υπερβαίνει το 10% του αναθεωρημένου επισήμου ΑΕΠ. Συναφώς, πρέπει να αναφερθεί και η ένδειξη από τους οικογενειακούς προϋπολογισμούς, με βάση την οποία η παραοικονομία ως ποσοστό του ΑΕΠ, δεν αυξήθηκε από το 1974 μέχρι το 1999. Θεωρούμε, ότι οι Τάτσος και Συνεργάτες άφησαν να χαθεί μια ευκαιρία για μια δεύτερη κλαδική προσέγγιση, η οποία θα φώτιζε περαιτέρω το ζήτημα, λόγω και των δυνατοτήτων που προσέφερε το πολυάνθρωπο των μελετητών.

Τα φαινόμενα αδιαφάνειας, αναξιοκρατίας και διαφθοράς εξακολουθούν να υπάρχουν και να φθείρουν τον κοινωνικό ιστό και την δυναμική της κοινωνίας και οικονομίας. Αυτό αντανakλάται στον χαμηλό ρυθμό οικονομικής αναπτύξεως που επιτυγχάνει η οικονομία και στην χαμηλή ανταγωνιστικότητα της εγχώριας παραγωγής και όχι στην άνθηση της παραοικονομίας. Η ανάπτυξη της τελευταίας, υπό την έννοια της μη μετρούμενης οικονομικής δραστηριότητας, προσκόπτει σε πολλά εμπόδια, εγγενώς προκύπτοντα ή θεσμικώς και οργανωτικώς επιβαλλόμενα.